

De gewoonste zaak
van de wereld

Radicaal kiezen
voor de pedagogische
civil society

Pieter Hilhorst
Michiel Zonneveld

RAAD VOOR
MAATSCHAPPELIJKE
ONTWIKKELING

DE GEWOONSTE ZAAK
VAN DE WERELD

DE GEWOONSTE ZAAK
VAN DE WERELD

RADICAAL KIEZEN
VOOR DE PEDAGOGISCHE
CIVIL SOCIETY

Pieter Hilhorst
Michiel Zonneveld

RAAD VOOR
MAATSCHAPPELIJKE
ONTWIKKELING

ISBN 978 90 77758 38 0

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, opgeslagen in een dataverwerkend systeem of uitgezonden in enige vorm door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder toestemming van de RMO.

INHOUD

VOORWOORD 7

EEN RADICALE KEUZE
VOOR DE GEWOONSTE ZAAK
VAN DE WERELD 9

ANDRÉ ROUVOET:
GEEN PERSOONLIJKE HOBBY 57

PHILLIP BLOND:
NAAR EEN HOGERE CULTUUR
VAN ONDEROP 62

MICHA DE WINTER:
EEN ALIBI VOOR BEZUINIGINGEN?
IK ZOU HET OMDRAAIEN! 67

LITERATUUR 75

OVER DE AUTEURS 79

VOORWOORD

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) heeft zich met regelmaat uitgesproken over de gewenste koers van het jeugd- en gezinsbeleid. Geen directe overheidsinterventies gericht op het individu, maar versterking van sociale netwerken, van de zogeheten ‘pedagogische civil society’.

☘ Het lijkt erop dat deze gedachte weerklank heeft gevonden. De term keert niet alleen terug in beleidsstukken, maar ondervindt in de wereld van jeugdzorg ook steeds meer gehoor. Van de situatie waarin we tegendenken zijn we als adviesraad langzamerhand in de positie terechtgekomen waarin we meedenken. Dit voelt ergens ook weer ongemakkelijk. Want hoe krijgt het concept dan precies handen en voeten? En waar loopt het tegenaan? Heeft het blijvende waarde, en wat betekent dit dan concreet?

☘ Degene die de gedachte van de pedagogische civil society als geen ander vanuit onze Raad heeft uitgedragen, is Micha de Winter, hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken aan de Universiteit van Utrecht en sinds 2001 verbonden aan de RMO. Tijdens zijn Raadslidmaatschap heeft hij in diverse adviezen gewezen op de noodzaak van een sterke sociale omgeving voor jongeren en gezinnen, van *Versterking voor gezinnen* (2008) en *Investeren rondom kinderen* (2009) tot *Bevrijdend kader voor de jeugdzorg* (2011) en *Ontzorgen en normaliseren* (2012).

Ter gelegenheid van zijn afscheid als lid van de RMO hebben we Pieter Hilhorst en Michiel Zonneveld gevraagd een kritische reflectie te schrijven over de waarde van de pedagogische civil society. In een prikkelend betoog stellen ze dat de bruikbaarheid van het concept staat of valt met het vermogen om het ook radicaal toe te passen in de praktijk.

Wij danken de essayisten voor hun werk. Bovenal danken we Micha voor zijn inspirerende denkbeelden tijdens de afgelopen twaalf jaar.

Sadik Harchaoui
Voorzitter

Rienk Janssens
Algemeen secretaris

EEN RADICALE KEUZE
VOOR DE GEWOONSTE ZAAK
VAN DE WERELD

Opvoeden is geen zaak van ouders alleen. Bijna elke vader en moeder kan verhalen over buren, vrienden en grootouders die af en toe de helpende hand toesteken. Opvoedingsvragen waarmee ze in hun 'loopbaan' als opvoeder worden geconfronteerd hoeven ze meestal niet in hun eentje te beantwoorden. Vrienden, vriendinnen of ouders zijn bereid hen met raad terzijde te staan. Of denk aan wat mensen vertellen over hun eigen opvoeding. Natuurlijk, hun ouders hebben vaak een grote invloed op hen gehad. Maar ook anderen hebben bijgedragen aan de ontwikkeling waardoor ze zijn wie ze nu zijn. Een inspirerende voetbal- of hockeytrainer. Een leraar die hen stimuleerde om een bepaalde richting uit te gaan. De vrijwilligers van de scouting die elk jaar zomerkampen organiseerden. Vrienden van hun ouders bij wie ze soms net beter met hun problemen konden aankomen of bij wie ze in een moeilijke periode thuis een tijdje konden logeren. Buren bij wie ze altijd welkom waren als hun ouders nog niet thuis waren. Een oom en tante die hen meenamen naar het circus, de film of het theater. De kameraden met wie ze optrokken en van wie ze veel leerden.

Het is daarom op het eerste gezicht niet zo vreemd dat het begrip *pedagogische civil society* in de jeugdzorg en politiek weerklank kreeg nadat het in 2008 door Mi-

cha de Winter werd geïntroduceerd. Het sluit aan bij een opvatting over opvoeden die we als vanzelfsprekend ervaren, namelijk dat de omgeving buiten het directe gezin van cruciale betekenis is voor de ontwikkeling van een kind. Bij het gevoel dat het dus een gemiste kans is als men de sociale netwerken rondom het gezin niet mobiliseert om problemen te helpen oplossen. Bij het gevoel dat veel problemen voorkomen kunnen worden als kinderen opgroeien in een leuke, veilige, corrigerende en stimulerende omgeving. Toch is het een concept met een grote polemische kracht en vormt het de inzet van een soms heftig debat. In dit essay gaan we in op de vraag waarom dat zo is. Tegen welke aspecten van het pedagogisch klimaat en de jeugdzorg keert het zich? Op welke manier heeft het in het debat en in de praktijk wel en geen weerklank gekregen? En vooral: hoe moeten de ideeën die onder het begrip pedagogische civil society zijn verrat verder worden vormgegeven? Hoe kunnen we ervoor zorgen dat iets wat heel normaal is, voor zo veel mogelijk kinderen de gewoonste zaak van de wereld wordt? Dat doen we niet alleen door alle relevante literatuur te analyseren. Onze inzichten hebben we verrijkt door te praten met mensen die het concept concreet handen en voeten hebben gegeven.

🌱 Lastig bij het beantwoorden van die vragen is dat het begrip de afgelopen jaren niet altijd dezelfde betekenis heeft gehad. De min of meer officiële definitie (telkens te vinden op de achterkant van de cover van het blad *Inzet*, het magazine van ZonMw waarin de afgelopen jaren verslag werd gedaan van alle projecten en discussies

rondom de pedagogische civil society) luidt: *‘Dat deel van de samenleving waar burgers (kinderen, jongeren, ouders en andere volwassenen) in vrijwillige verbanden verantwoordelijkheid nemen voor het pedagogisch klimaat waarin het goed opvoeden en opgroeien is, in samenwerking met of juist als tegenkracht tot overheden (gemeenten, de jeugdsector, het welzijnswerk) bedrijven en andere civil society organisaties (bijvoorbeeld sportverenigingen).’**

🌱 In de praktijk blijkt deze definitie ruimte te laten voor tal van subbetekenissen. Als een pleidooi voor meer samenwerking tussen ouders en scholen. Als een oproep tot een gelijkwaardiger relatie tussen ouders en opvoeddeskundigen. Als een waarschuwing tegen het medicaliseren en problematiseren van opvoedingskwesties. Als een oproep voor participatie van gewone burgers. Als een pleidooi voor een actievere rol van jongeren zelf. Als kritiek op de neiging problemen te individualiseren en op het gezin te betrekken en de sociale context uit het oog te verliezen. Als een poging een alternatief te bieden voor repressie wanneer er sprake is van bijvoorbeeld overlast van jongeren. Als een gebod aan elke burger om zich ook met andermans kinderen te bemoeien. Als verzet tegen de jeugdzorg die top-down is georganiseerd in plaats van bottom-up. Enzovoort, enzovoort. Het begrip pedagogische civil society is zo een paraplubegrip dat verwante analyses bindt. De kracht

* *Inzet* is het magazine van het ZonMw-programma ‘Vrijwillige inzet voor en door jeugd en gezin’ in samenwerking met het ZonMw-programma ‘Diversiteit in het jeugdbeleid’.

van deze brede inzet is dat iedereen zijn eigen accenten kan plaatsen. Het is daarom wel moeilijker het begrip scherp te omschrijven. In dit essay zullen we daarom proberen duidelijker te krijgen welke ambities achter de term pedagogische civil society verscholen zitten en tegen welke ontwikkelingen het begrip zich keert. We kijken daarvoor ook naar voorlopers van het begrip en laten zien hoe het begrip in de loop der jaren is veranderd.

🌱 Het begrip is niet alleen in de tijd veranderd, maar verschilt ook afhankelijk van de context waarin het wordt gebruikt. We kunnen daarbij een onderscheid maken tussen een polemische en een praktische inzet. De polemische inzet laat zich gelden bij discussies die de institutionele orde raken. De logica van de pedagogische civil society is een inspiratiebron geweest voor de vorming van de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG), voor de decentralisatie van de jeugdzorg en voor pleidooien voor ontzorgen en normaliseren. Het begrip pedagogische civil society inspireert dan tot een radicale omvorming van de institutionele orde.

🌱 Tegelijkertijd zijn er tal van praktische initiatieven genomen om de pedagogische civil society handen en voeten te geven. Zo heeft voormalig minister van Jeugd en Gezin, André Rouvoet, een subsidie van in totaal 18 miljoen euro beschikbaar gesteld voor praktische experimenten als onderdeel van het programma 'Vrijwillige inzet voor en door jeugd en gezin'. Van dat geld werd onder meer het project 'Allemaal Opvoeders' gefinancierd, waarmee in elf gemeenten activiteiten werden

ondernomen om de pedagogische civil society te versterken, variërend van *koffie-inlopen* waarin ouders over pedagogische problemen kunnen praten, *pedagogische buurtschouwen* en *mamacafés* tot initiatieven gericht op buurtbemiddeling. Bij zulke projecten gaat het niet om een omvorming van de institutionele orde, maar om het organiseren van een aanvulling op die orde. De polemische inzet is dus geringer.

☞ In dit essay verkennen we de mogelijkheden om op het praktische niveau meer van de polemische inzet te bewaren.

*Berichten van het front:
Beijum, Groningen*

‘Ik heb me vaak tegenover collega’s moeten verdedigen,’ zegt Evalien Verschuren. Dat lijkt verbazingwekkend. Want met haar werk voor het Centrum voor Jeugd en Gezin in de Groningse wijk Beijum oogst ze tegelijk veel bijval. De huiskamerbijeenkomsten waarbij ouders met elkaar over hun kinderen en opvoeden kunnen praten is een paradepaardje van voorstanders van een pedagogische civil society. En ze is in 2012 gekozen tot Sociaal Werker van het Jaar vanwege haar toegankelijkheid. ‘Maar er zijn collega’s die juist dat niet kunnen waarderen. “Zit je niet vooral koffie te drinken?” vragen ze. Of ze zeggen: “Ik heb een HBO-opleiding gedaan. Dan ga ik toch niet knutselen?” Ze begrijpen niet dat dit de manier is om mensen uit alle lagen van de bevolking te bereiken.’

Historische context

De term pedagogische civil society wordt in 2008 voor het eerst door Micha de Winter gebruikt in zijn essay *Het moderne van kindermishandeling*. Maar het begrip krijgt vooral weerklank als het in 2009 de grondslag vormt voor het grote project ‘Allemaal Opvoeders’. In dat jaar verschijnt ook het rapport *Investeren rondom kinderen* (RMO/RVZ 2009) waarin de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en de Raad voor Volksgezondheid & Zorg (RVZ) het kabinet oproepen meer aandacht te geven aan het versterken van de sociale netwerken en structuren van gezinnen.

☞ Laten we voor alle duidelijkheid vaststellen dat De Winter en de RMO bepaald niet de eerste waren die opvattingen in die richting ontwikkelden. In de bundel *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*, die vorig jaar werd gepubliceerd, plaatst Gabriel van den Brink (2012) het begrip pedagogische civil society in een brede historische context. Het begrip civil society is volgens hem zelfs letterlijk zo oud als de weg naar Rome (in het oude Rome sprak men van *societas civilis*), en dat geldt dus ook voor de rol van de gemeenschap bij de opvoeding van kinderen. Specifiek voor Nederland wijst Van den Brink, hoogleraar bestuurskunde aan Tilburg University, nog op de betekenis van de verzuiling zoals die in de eerste helft van de twintigste eeuw gestalte kreeg. ‘Het ging om mensen die

op religieuze of levensbeschouwelijke grondslag bij elkaar kwamen en samen voor hun idealen en belangen stredden,' schrijft Van den Brink. 'Of het nou scholen waren, verenigingen, kranten, vakbonden of omroepen: ze hadden allemaal een ideële grondslag en mensen waren vrijwillig actief. Vrijwel al deze initiatieven ontstonden van onderop, de overheid speelde daarin geen rol.' In dezelfde bundel wijzen andere auteurs op de rijke Nederlandse traditie van het vrijwilligerswerk waarbinnen de pedagogische civil society vorm krijgt (bv. Van der Klein 2012). Je kunt verder ook het opbouwwerk, zoals zich dat in het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw ontwikkelde, zien als een manier om de civil society (ook met betrekking tot de pedagogische problematiek) vorm te geven. Zij het dat daar het professionele opbouwwerk nadrukkelijk de entamerende, stimulerende en regisserende rol had in het stimuleren van participatie van buurtbewoners (en dikwijls als aanvoerder optrad van verzet tegen overheidsbeleid).

De village

Het begrip pedagogische civil society is verder sterk verwant aan het begrip de *village* dat in het pedagogische debat sinds de jaren negentig internationaal (en zeker ook in Nederland!) opgang deed. Dat verwijst weer naar het invloedrijke boek *It Takes a Village: And Other Lessons*

Children Teach Us, dat Hillary Clinton als First Lady in 1996 publiceerde. Het eerste deel van de titel refereert aan een oud gezegde uit de Nigeriaanse Igbo-cultuur dat luidt: 'It takes a village to raise a child.' (De Igbo's noemen kinderen ook *nwa ora*, wat 'kind van de gemeenschap' betekent.) De *village* roept een prachtig beeld op van een harmonieus Afrikaans dorp waarin iedereen elkaar kent en waar de gemeenschap als vangnet fungeert voor kinderen die in de problemen komen en voor ouders die het opvoeden even boven het hoofd groeit. De RMO omarmde het concept van de *village* dan ook volledig. De RMO geeft in het in 2008 verschenen rapport *Versterking voor gezinnen* op de volgende wijze inhoud aan het begrip:

- ☘ De *village* bestaat uit medeopvoeders die zich om kinderen bekommeren die zonder ouders op straat lopen of spelen.
- ☘ De *village* biedt veilig toezicht als kinderen even ontsnappen aan de blik van de ouders.
- ☘ De *village* kan een steun zijn als het tussen ouders niet botert.
- ☘ In de *village* helpen gezinnen elkaar bij praktische zaken zoals de opvang van kinderen.
- ☘ In de *village* zouden ouders onderling een bron van kennis en kunde zijn.
- ☘ In de *village* vindt een gesprek plaats over normen: wat kan wel en wat kan niet. Men spreekt elkaar ook aan op die normen.
- ☘ In de *village* lost men problemen vaker onderling op, zonder een beroep te doen op autoriteiten.

☞ In de *village* wordt, als dat nodig is, alarm geslagen wanneer er sprake is van ontwikkelingen die bedreigend zijn voor jongeren.

*Berichten van het front:
Onder andere Utrecht*

In de ouderparticipatiecrèches regelen ouders onderling de kinderopvang. Het is geen nieuw initiatief: al meer dan 30 jaar proberen ouders in onder meer Utrecht zo hun eigen weg te vinden. Het past perfect in het ideaal van een pedagogische civil society. Helaas moet Sara Heesterbeek, projectmedewerkster bij de stichting Opvang door Ouders voor Kinderen (stichting ook), een somber verhaal vertellen. ‘Het wordt ons juist steeds moeilijker gemaakt. We hebben te maken met angst-politiek. Ik bedoel de angst om ouders dingen zelf uit te laten zoeken. De eisen die bijvoorbeeld de GGD stelt, worden steeds hoger opgeschroefd. Op zich begrijpelijk in een commerciële sector waar geld verdiend moet worden door zorginstellingen en werknemers. Maar steeds vaker schiet de controle haar doel voorbij in een context waarin onderling vertrouwen de basis is. Nog lastiger is dat wellicht vanaf juni 2013 vanuit Den Haag geëist wordt dat de ouders die “draaien” op de groep in het bezit moeten zijn van het diploma pedagogisch medewerker. Zo niet dan vervalt voor de ouders op de crèche de fiscale tegemoetkoming voor de kosten. Nu kent een ouderparticipatiecrèche een uurprijs van on-

geveer een derde van de reguliere prijs, dus dat zal nog niet direct zorgen voor een acute leegloop. Maar het feit dat de crèches hiermee niet meer officieel geregistreerd zijn, vinden kersverse ouders misschien toch suspect. Zo komt ons concept in gevaar.’

*De pedagogische civil society
als maatschappijkritiek*

Toch is daarmee natuurlijk niet het hele verhaal verteld. Want als de pedagogische civil society en de *village* slechts een vanzelfsprekende realiteit beschrijven, waarom zouden we er dan zo veel woorden aan vuil maken? Voor welk probleem biedt het een remedie? Tegen welke opvattingen keert het zich? Het pleidooi van Hillary Clinton kan het best begrepen worden als een poging om het ruige individualisme te temperen waarmee in de Verenigde Staten *family values* worden beleden. Het ruige individualisme dat het belang van de sociale omgeving ontkent. Vanuit rechts-conservatieve kring werd daarom gebeten gereageerd op het boek van Hillary Clinton. Robert Dole, die het bij de presidentsverkiezing van 1998 tegen Bill Clinton opnam, zei in de speech waarmee hij op het congres van de Republikeinse partij zijn nominatie aanvaardde: ‘*And after the virtual devastation of the American family, the rock upon which this country was founded, we are told that it takes a village – that is, the collective, and thus, the state – to raise a child. The state*

is now more involved than it has ever been in the raising of children, and children are now more neglected, abused, and mistreated than they have been in our time.'

🌱 We doen het boek van Hillary Clinton echter tekort als we het slechts beschouwen als een kritiek op de individualistische interpretatie van de *family values*. Het is namelijk ook een kritiek op de moderne samenleving waarin de *village* juist niet langer een veilige omgeving is voor kinderen. Een *village* waarin buurtwinkels vervangen worden door *shopping malls* ver van huis waar jongeren zonder toezicht van bekenden rondzwerven. Waarin scholen worden geteisterd door geweld. Waarin kinderen uit eenoudergezinnen onder de verlokking staan van *gangs*.

🌱 De aantasting van de sociale omgeving rondom het gezin is ook een belangrijke rode draad in de publicaties van de RMO en Micha de Winter, zelfs al voordat het begrip pedagogische civil society werd geïntroduceerd. Met dat verschil dat er vanuit een minder alarmerende Nederlandse context wordt geredeneerd. In het rapport *Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht* dat de RMO in 2001 publiceerde, wordt een 'gat in de pedagogische infrastructuur' gesignaleerd. De nadruk ligt in de analyse op enkele bredere maatschappelijke ontwikkelingen. In iets andere woorden staat dit ook in het rapport *Versterking voor gezinnen* (RMO 2008). Volgens het rapport zijn de netwerken rond gezinnen dun geworden. 'Te dun misschien,' voegen de auteurs er voorzichtig aan toe. Daarvoor worden in dat rapport onder andere de volgende maatschappelijke oorzaken gegeven:

– Verhuisbewegingen waardoor gezinnen verder dan vroeger van hun familie (broers, ooms, grootouders) vandaan wonen, met als gevolg dat er minder vaak een beroep op hen kan worden gedaan.

– Een sterkere scheiding tussen woonomgeving en werkomgeving. Moeders werken buitenshuis en voor forenzende vaders is het ondoenlijk om, zoals vroeger, 's middags thuis te komen eten. Het contact met eigen kinderen en met die in de buurt is daardoor afgenomen. Dit effect wordt versterkt doordat allerlei lokale voorzieningen (het politiekantoor, winkels, scholen) uit buurten zijn verdwenen. En als ze niet zijn verdwenen, dan wonen de agenten, winkeliers en docenten vaak elders, waardoor ze na werktijd geen onderdeel zijn van de opvoedingsomgeving.

– De opkomst van televisie, internet en mobiele telefoon. De nieuwe sociale media geven kinderen de kans hun eigen socialisatieomgeving te kiezen. In positieve zin leidt dat volgens het rapport tot een groter venster op de wereld. Maar, zo stelt het rapport, 'in de virtuele wereld is geen groenteboer om de hoek die zo nu en dan iets socialiserends kan bijdragen'.

🌱 Deze algemene maatschappelijke trends worden volgens het rapport versterkt door een 'verkeerd begrepen verzakelijking' bij scholen, kinderdagverblijven en andere publieke voorzieningen. Daaronder zouden de 'sociale functies' van het gezin lijden. Schaalvergroting leidt bijvoorbeeld tot anonimiteit. Tot toenemende nadruk op leerprestaties (performance), minder aandacht voor de socialiserende rol van het onderwijs en ook tot een afstand tussen ouders en leerkrachten.

✿ Naast de *village* zijn in dit rapport de begrippen ‘ge-deelde opvoedingsverantwoordelijkheid’ en ‘pedago-gisch communautarisme’ te vinden, eigenlijk synoniemen voor ‘pedagogische civil society’.

Scherpere toon, bredere analyse

De toon in de teksten van de RMO en Micha de Winter wordt in de loop der jaren scherper. Terugkerend thema blijft de aantasting van de sociale schil rond het gezin, waardoor meer gezinnen alledaagse problemen niet meer de baas kunnen. Overigens is er ook weer geen reden om de stand van zaken te veel te dramatiseren. Uit onderzoek blijkt de Nederlandse jeugd, net als hun ouders, nog altijd tot de gelukkigste van de wereld te behoren. Dat geluk is echter niet in gelijke mate over de bevolking verspreid. Bovendien zijn er trends die een gevaar vormen voor het welzijn van Nederlandse kinderen. Het gaat daarbij om drie factoren: de gevolgen van individualisering, de ontwikkeling van de jeugdzorg en enkele tendensen in het overheidsbeleid.

Individualisering

In onder andere het boek *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbin-*

ding (2011) schrijft Micha de Winter dat individualisering meer betekent dan dat gezinnen kleiner worden, moeders buitenshuis werken en mensen vaker op grotere geografische afstand van hun familie wonen. De opvoeding wordt, net als de rest van het gezinsleven, steeds meer een individuele onderneming. Onderdeel van de individualisering is dat mensen veel vrijheid hebben, maar ook dat ze in de optimistische illusie leven dat ze het succes van de opvoeding in eigen hand hebben. Er ontstaat een nieuwe onzekerheid: doen we het wel goed genoeg? Ouders willen geen fouten maken en willen onnodige risico's vermijden. In die zin past het dus in het neoliberale denken dat sociale en andere omgevingsomstandigheden vrijwel buiten beschouwing laat: als het misgaat, zijn er nauwelijks excuses. Als een kind geen succes heeft, hebben de ouders gefaald.

☘ De Winter keert zich tegen deze 'neoliberale' benadering. Het scherpst verwoordt hij dat in het hoofdstuk over kindermishandeling. Om te beginnen staat 'buiten kijf' (De Winter) dat kindermishandeling vaker voorkomt in gezinnen die getroffen worden door armoede en werkloosheid en waarvan de ouders laag zijn opgeleid. Ook andere sociale omgevingsfactoren spelen een rol. Kinderen met tienermoeders en kinderen uit eenoudergezinnen of uit gezinnen die regelmatig verhuizen lopen een groter risico het slachtoffer van fysiek en psychisch geweld te worden. De buurt is ook een factor van betekenis bij het voorkomen van geweld en verwaarlozing. Hoe groter de onderlinge steun en betrokkenheid, hoe klei-

ner de kans op kindermishandeling. Omgekeerd lopen kinderen in buurten waarin mensen sociaal geïsoleerd leven een groter risico op enige vorm van mishandeling.

*Berichten van het front:
Amsterdam-West*

'Nee, helaas is het geen succes geworden,' vertelt freelance publicist en debatleider Roos Wouters. Het leek nog wel de perfecte ruil. Een aantal enthousiaste zzp'ers uit de creatieve sector zouden de beschikking krijgen over een grote, ruime, zonnige werkruimte in Amsterdam-West. Er was ruimte genoeg, want een deel van het *Amsterdamse Calvin met Junior College* stond leeg in afwachting van een geplande verhuizing. De zzp'ers zouden in ruil voor gebruik van de werkruimte twee uur per maand bijles gaan geven. Het was een gewaagd plan ook. Want de vmbo stond lang bekend als een moeilijke school: uitgewoond, leerlingen die de school niet afmaakten of spijbelden en een slechte sfeer. De schoolleiding kon hulp goed gebruiken. Niet alleen vanwege de bijlessen, maar ook om de buitenwereld te laten zien dat het beter gaat op die school.

☘ 'Er waren mooie voornemens over de buitenwereld naar binnen halen. Maar ik ben er uiteindelijk maar een paar keer gaan werken. Ik vond het gedrag van veel leerlingen erg intimiderend. En daar werd nauwelijks tegen opgetreden. Ook sloot een docent telkens als ze naar het toilet ging het hele wc-blok af omdat ze zich anders niet

veilig voelde, zo vertelde ze me. Dat gaf mij en de andere vrouwelijke zzp'ers een zeer onbehaaglijk gevoel. Wat zegt het als zelfs de docenten bang zijn voor hun eigen leerlingen?' Los van de sfeer gaf de school in de praktijk niet de indruk dat ze welkom waren. 'Afspraken over schoonmaken en bijvoorbeeld een goede WIFI-verbinding waren niet te maken. Dat kwam ook doordat de school onderdeel uitmaakte van onderwijsinstelling Amarantis, en daarom liep alles via allerlei schijven.' Ook de andere zzp'ers zijn weer weg. Wouters: 'Dat is jammer. Want er zijn in die korte tijd door een paar collega's wel een paar leuke initiatieven ondernomen.' Inmiddels lopen er gesprekken over een doorstart van het experiment.

De professionele hulpverlening

Het ontbreken van een sociale schil wreekt zich niet alleen bij kindermishandeling. Er is sprake van wat De Winter een 'opvoedingskramp' noemt. Ouders hebben steeds grotere ambities voor hun kinderen en hebben tegelijkertijd het idee dat ze er alleen voor staan. Ze voelen zich voor alles verantwoordelijk: als het niet goed gaat op school, bij problemen op straat. Zo ontstaat een opvoedingsfaalangst. Commerciële hulpverleners en andere marktpartijen spelen gretig op de marktvrage in met opvoedcursussen, websites en boeken, wat uiteindelijk de stress in het overgeschematiseerde gezinsleven alleen maar vergroot.

☘ Een in het oog lopende ontwikkeling is verder de neiging problemen van jongeren te medicaliseren. Steeds meer kinderen krijgen op school bijvoorbeeld een 'rugzak' mee. De school ontvangt extra geld voor kinderen met beperkingen. Het gevolg is dat het voor scholen loont om problemen te signaleren. Of iets minder cynisch uitgedrukt: als een leraar ondersteuning nodig heeft om recht te doen aan de verschillen in de klas, dan kan die ondersteuning alleen gefinancierd worden met individuele rugzakjes. Het gevolg is dat het afwijkende kind sneller naar de psycholoog wordt gestuurd. Zo is er meer aandacht voor de individuele tekortkoming dan voor de relaties tussen de leerlingen onderling en de wisselwerking tussen de leraar en de klas. Drukke scholierjes krijgen dan het stempel ADHD. Een logische remedie is dan het voorschrijven van Ritalin. Een voordeel van zo'n medische of psychologische diagnose is dat die 'duidelijkheid' lijkt te verschaffen over de oorzaken van een probleem. Dat kan veel ouders en leraren verlichting bieden. In elk geval hoeven ze dan minder het gevoel te hebben tekort te schieten, ook al kun je je afvragen of die duidelijkheid niet slechts schijn is.

☘ De focus van de hulpverlening is dus steeds meer komen te liggen op het individu en het individuele gezin. Een bijkomend gevolg is dat zware hulpverlening aan belang wint ten koste van lichtere eerstelijnszorg, zoals ook wordt vastgesteld in het rapport *Ontzorgen en normaliseren. Naar een sterke eerstelijns gezondheidszorg* (RMO 2012). Het aanwijzen van sociale omgevingsfactoren is uit de mode. Dat blijkt uit de tendens om

bij de preventie van kindermishandelingen te werken met abstracte risico-indicatoren die alleen gericht zijn op interne gezinsfactoren. Het is niet gebruikelijk om de directe omgeving in te schakelen als er in een gezin problemen zijn. Er is zo een hele industrie ontstaan van diagnosticeren, meten en vroegsignaleren, met als doel zo veel mogelijk risico te mijden.

Liquid fear en overheid

De Winter koppelt de ontwikkeling verder aan de analyse van de risicosamenleving van sociologen als Anthony Giddens en Ulrich Beck. 'De angst voor en het willen voorkomen van risico's zijn een steeds belangrijker aspect van het bestaan gaan vormen,' schrijft De Winter (2011). 'Individualisering en globalisering worden vaak gezien als maatschappelijke oorzaken van deze angst.' Hij verwijst vervolgens nog naar de cultuurfilosoof Zygmunt Bauman die het woord *liquid fear* gebruikt. 'In de moderne wereld is weinig meer zeker, is alles voortdurend in beweging en dus vloeibaar. Het zijn niet zozeer de concrete gebeurtenissen die angst inboezemen, maar vooral de gedachte aan alle mogelijke bedreigingen waarvan je nooit weet waar ze vandaan komen.'

 In een risicosamenleving richt de overheid zich op het uitbannen van risico's. De nadruk ligt op preventie. Het beleid heeft tot doel steeds eerder en vroeger opvoedings- en ontwikkelingsrisico's te signaleren. Dramati-

sche incidenten zoals de moord op de 3-jarige peuter Savanna creëren een roep om preventie. Dit nooit meer. Gevoed door alarmerende berichten wordt de druk op de hulpverlening opgevoerd. De hulpverleners moeten beter samenwerken en bij twijfel liever wel dan niet ingrijpen. Ze moeten ook instrumenten verzinnen waardoor ze risico's eerder op het spoor komen. Dat leidt tot een zogeheten *public health*-benadering. Deze benadering is ontstaan in de strijd tegen infectieziekten. Wie pas optreedt als een epidemie uitbreekt, is te laat. Het is zaak om epidemieën met inentingen te voorkomen of anders in een vroeg stadium in de kiem te smoren. Het object van zorg is niet de individuele zieke, maar de bevolking. De jeugdzorg neemt deze benadering over. Het doel wordt dan preventief ingrijpen, nog voordat een probleem zich voordoet. Het gaat hier om 'preventieve interventies die gericht zijn op bevolkingsgroepen die statistisch gezien de meeste kans lopen op een bepaalde ziekte of stoornis'. Aanvankelijk werd deze benadering vooral ingezet in de strijd tegen kindermishandeling, maar nu richt die zich 'op een heel scala aan maatschappelijk ongewenste verschijnselen'. De Winter waarschuwt in navolging van de Britse pedagoog Nigel Parton voor de ontwikkeling van een 'preventieve surveillancestaat'.

 Een ander aspect dat in de literatuur over de pedagogische civil society aan de orde komt, is het weinig effectief teruggrijpen naar repressie als middel om problemen met jongeren te beheersen. In 2008 komt dit aspect al scherp aan de orde in het RMO-advies *Tus-*

sen flaneren en schofferen. Een constructieve aanpak van het fenomeen hangjongeren. Het rapport laakt de nadruk op repressie om jongeren in het gareel te houden. Het bepleit andere methoden om de negatieve spiraal te doorbreken. De huidige praktijk is er een van non-communicatie. Klagers en omstanders durven het gesprek met jongeren niet aan te gaan. Deze angst brengen de auteurs in verband met de angstverhalen in de media. De pedagoog Jo Hermanns (2009) constateert dat er sprake is van een paradox. De criminaliteit daalt, maar het aantal contacten van jongeren met de politie neemt toe en ook de jeugddetentie stijgt. Wat dat laatste betreft behoort Nederland inmiddels tot de koplopers in Europa. Tegenover deze repressieve aanpak wordt vanuit het perspectief van de pedagogische civil society een andere strategie ingezet. Zoals met het ontwikkelen van de Vreedzame School en de Vreedzame Wijk waar kinderen leren hoe ze met verschillen kunnen omgaan en conflicten kunnen oplossen. Een ander voorbeeld is het project Respect in het Sittardse stadsdeel Born. 'De inzet was hier om op het gebied van veiligheid te zorgen voor empowerment,' vertelt Robert Kuipers van Buro Civix. Een van de problemen was het gedrag van hangjongeren. Veel buurtbewoners klaagden bij de politie en reageerden vervolgens cynisch omdat die niets zou doen. De jongeren voelden zich op hun beurt met de nek aangekeken en opgejaagd door de politie (die dus blijkbaar wel iets deed). Door Respect kwamen jongeren en buurtbewoners met elkaar in gesprek en ontstond een betrokkenheid en de bereidheid zelf verantwoordelijkheid te nemen.

☘ De polemische inzet van de pedagogische civil society volgt drie lijnen: ten eerste algemene maatschappijkritiek op de fragmentarisering van de samenleving, ten tweede kritiek op medicalisering en professioneel paternalisme van de kant van (commerciële en niet-commerciële) hulpverleners en de overheid, en ten derde kritiek op het negeren van de sociale veerkracht van burgers (op hun vermogen om met behulp van hun netwerk tegenslagen op te vangen en belemmeringen te overwinnen). De pedagogische civil society onderscheidt zich in deze drie aspecten van het idee van de *village*. Dat roept een toch wat arcadisch beeld op, gedreven door het terugverlangen naar een traditionele *local community*. De pedagogische civil society richt haar pijlen op de moderne (urbane) samenleving en de actuele ontwikkelingen in het pedagogisch klimaat en wil een eigentijds verhaal over burgerschap ontwikkelen.

*Berichten van het front:
Ouders Online*

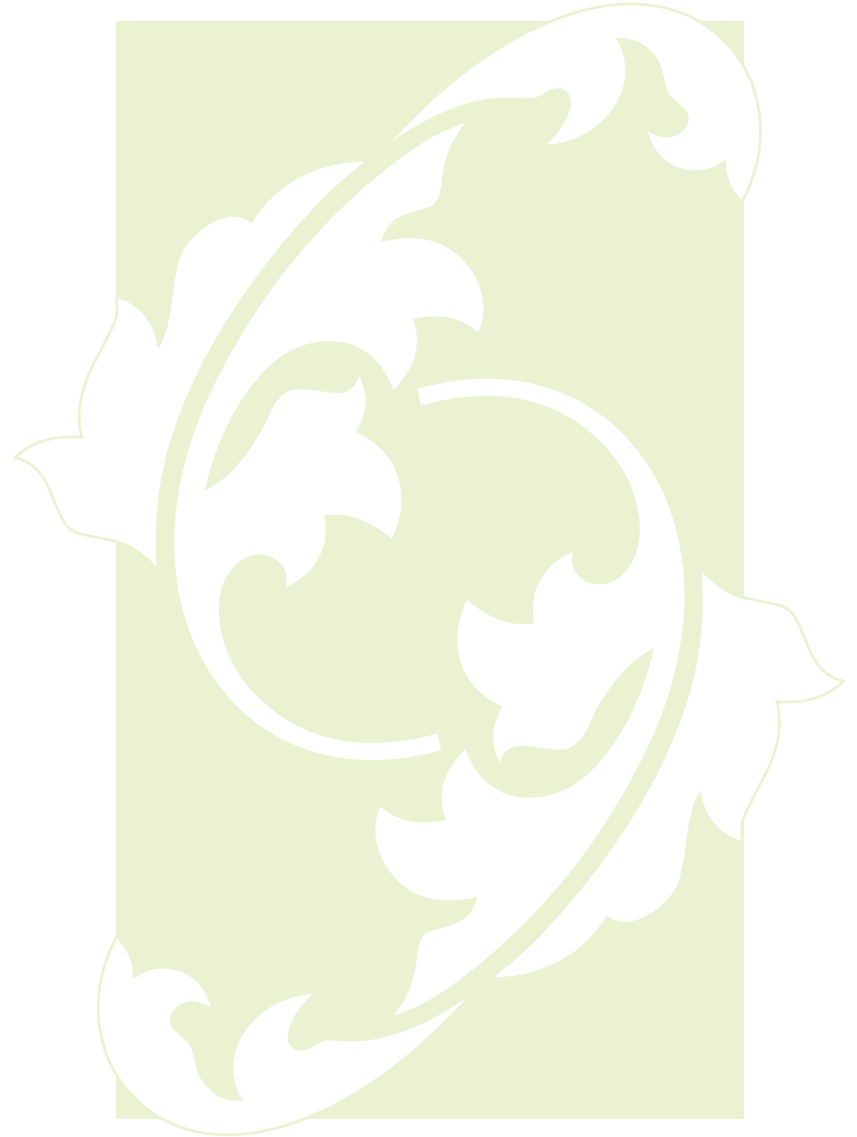
'Het concept van de pedagogische civil society spreekt me zeker aan. Ons online forum is al sinds de oprichting in 1996 een duurzame oudergemeenschap met heel krachtige effecten,' zegt Justine Pardoën van Ouders Online. Als hoofdredacteur van het digitale platform is ze bij veel discussies over de jeugdzorg betrokken. Ze maakt echter wel een enkele kanttekening: 'Ik merkte dat in de wereld van de hulpverlening iedereen

het opeens over de pedagogische civil society had. Maar het waren wel de professionals. Het is een beleidsbegrip. Je zal het niet snel van ouders horen. Ik vraag me ook af hoe doorleefd de steun voor de pedagogische civil society is. Het valt me op dat er bij de inrichting van die cJG's nooit aan ouders wordt gevraagd wat ze willen. De cJG's hebben ook geen cliëntenraad. En initiatieven van ouders zelf, waar geen professionals aan te pas komen, worden te weinig serieus genomen, laat staan voldoende ondersteund. Nog een voorbeeld: kort geleden was ik betrokken bij een discussie over de jeugdgezondheidszorg. We hadden het over de manier waarop ouderparticipatie vorm moest krijgen. Besloten werd een stuurgroep in te stellen die daarover moest adviseren. Een van de aanwezigen vroeg of er geen ouders in die stuurgroep moesten. Dat voorstel werd door de anderen resoluut van tafel geveegd. Dat zou allemaal veel te ingewikkeld worden.'

Weerklank: het mooie verhaal

Over de weerklank die het concept heeft gehad, kan zowel een heel mooi als een niet zo mooi verhaal worden verteld. Om met het mooie verhaal te beginnen: het concept is in zeer korte tijd gemeengoed geworden. Toen De Winter in 2008 over de pedagogische civil society begon, werd hij glazig aangekeken, vertelt hij in een dubbelinterview met Lucas Meijs dat in juni 2012

werd gepubliceerd in het blad *Inzet* (Ten Haaft 2012). ‘Nu hoor ik deze woorden in elke gemeente vallen. De staatssecretaris, ambtenaren en professionals praten over de pedagogische civil society alsof het de gewoonste zaak ter wereld is,’ aldus De Winter. ‘Toen ze mij vier jaar geleden vroegen over het jeugdbeleid mee te denken, ging het daar alleen maar over knellende wachtlijsten, kinderen met een rugzak en effectieve interventies die uitkomst moesten bieden. Het antwoord was steeds: effectievere en efficiëntere jeugdzorg, maar dat blijkt een te beperkte blik. En nu praten we dagelijks over de pedagogische civil society en vinden dat een volkomen vanzelfsprekend concept.’ In datzelfde nummer van *Inzet* is ook een artikel opgenomen met een imposante lijst van praktijkvoorbeelden met daarboven de kop ‘De pedagogische civil society komt op stoom’.

*Berichten van het front:
Venlo*

‘We hebben het hier in Venlo niet over de pedagogische civil society. Eerlijk gezegd hoorde ik die woorden voor het eerst toen jullie contact opnamen,’ zegt Henk Giebels, intensief casemanager bij de Mutsaersstichting in Venlo. ‘Onze aanpak heet *Kracht door verbinden*, maar daar zitten veel van dezelfde elementen in. Een manier waarop wij bij huiselijk geweld die verbinding leggen, is door bij kindermishandeling en huiselijk geweld de omgeving, en vooral de ouders en grootouders, erbij te

betrekken. Er bestaat te veel de neiging de schuldigen te isoleren en apart te zetten. Meestal versterkt dat juist de patronen die geweld tegen kinderen en partners veroorzaken. Je moet juist dingen bespreekbaar maken, uit de sfeer van de schaamte en taboes halen en met hun context verbinden. Daarin kunnen de ouders en grootouders een rol spelen. Vooral omdat kindermishandeling en huiselijk geweld verschijnselen zijn die van generatie op generatie worden overgedragen. Dat leidt tot heftige gesprekken. Maar mensen zijn wel bereid om te praten. Uiteindelijk willen ze allemaal dat het stopt. Dat hun kinderen niet hetzelfde hoeven meemaken als wat zij hebben ervaren. En je kunt met de familie en omgeving ook afspraken maken over wat er moet gebeuren als kinderen na een tijdelijke uithuisplaatsing weer thuishkomen en de hel toch weer losbarst. Dat zijn simpele afspraken. Wie houdt een oogje in het zeil? Wie doet wat als er signalen zijn dat het mis is?’

*Decentralisatie en de
Centra voor Jeugd en Gezin*

Van grote betekenis voor deze ‘snelle metamorfose’ (De Winter) was de reorganisatie in de jeugdzorg en dan vooral de vorming van de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG). De vorming van deze centra werd enkele jaren voor de introductie van het begrip pedagogische civil society onder verantwoordelijkheid van minister Rou-

voet in gang gezet. Een belangrijke doelstelling was bestaande zorginstellingen (onder regie van de gemeenten) beter met elkaar te laten samenwerken. Maar vanaf het begin was duidelijk dat de CJG's ook de kloof tussen zorgverleners en zorgvragers moesten verkleinen. De centra moesten laagdrempelig zijn, zodat ouders en jongeren gemakkelijk met vragen naar binnen konden lopen. Sommige CJG's werden zo een ontmoetingsplaats waar bijvoorbeeld ouders ervaringen konden uitwisselen, zoals in Beijum (we komen daar later nog op terug). Bovendien bood de decentralisatie van een deel van de jeugdzorg naar de gemeente kansen. Het bieden van ruimte voor eigen initiatief en participatie staat of valt immers met nabijheid.

☘ Achteraf gezien hoeft het dus geen verbazing te wekken dat André Rouvoet het concept van de civil society enthousiast omarmde. Op 30 september 2009, tijdens een toespraak aan de Vrije Universiteit, maakte Rouvoet duidelijk welke omslag hij beoogde. Hij wilde geen stelselwijziging in organisatorische en bestuurlijke zin, maar een inhoudelijke verschuiving. Een jaar later werd in het visiestuk *Perspectief voor Jeugd en Gezin* (TK 2009/2010) die inhoudelijke verschuiving verder uitgewerkt. Het benutten en versterken van de eigen kracht van gezinnen zou, aldus Rouvoet, voor het kabinet een 'leidend principe' zijn. In samenwerking met ZonMw ontwikkelde het ministerie het eerder genoemde programma 'Vrijwillige inzet voor en door jeugd en gezin', dat als doel had 'het samenleven en actief burgerschap rondom opvoeden en opgroeien een impuls te geven'.

Berichten van het front: Pijnacker-Nootdorp

'Een van de dingen waar je al snel achter komt,' zegt projectleider jeugdzorg Brenda Verhoek van de gemeente Pijnacker-Nootdorp, 'is dat je niet moet wachten tot burgers spontaan bij de CJG's binnenlopen. Je zult daarvoor iets moeten ondernemen.' Samen met haar collega Maaïke van der Scheer (coördinator CJG en zorgregisseur) behoort ze tot de mensen die overal in het land proberen de pedagogische civil society van de grond te krijgen. 'Een van de uitdagingen is' volgens Van der Scheer verder 'de hulpverleners uit hun reflex te krijgen. Bij hen is de neiging groot zelf met oplossingen te komen in plaats van dat ze burgers uitdagen om zelf, samen met hun omgeving, naar oplossingen te zoeken.'

'Ongemakkelijke' ontwikkelingen

Het mooie verhaal is verder dat De Winter en de RMO precies op het juiste moment met het concept kwamen. Misschien wel in de eerste plaats omdat de keerzijden van het pedagogisch klimaat zichtbaar werden. Hoe kan het bijvoorbeeld dat in een land waarin de jeugd toch nog steeds tot de gelukkigste van de wereld behoort, een op de zeven minderjarigen een indicatie heeft voor professionele jeugdzorg of passend onderwijs? De pedagoog Jo Hermanns wees in 2009 tijdens zijn oratie

aan de Universiteit van Amsterdam op de bizarre groei-cijfers in die sector. Het aantal aanmeldingen bij het Bureau Jeugdzorg steeg jaarlijks met 19%, de geïndiceerde jeugdzorg met 10%, het aantal contacten met het Advies en Meldpunt kindermishandeling met 16%, het aantal cliënten van de Jeugd Geestelijke Gezondheidszorg met 4%, het aantal kinderen met een Jeugdbeschermingsmaatregel met 10% en het aantal dat onder een Jeugdreclasseringmaatregel valt met 20%. En hiermee is de lijst nog lang niet volledig.

🌱 Alleen al uit financieel oogpunt is deze groei onhoudbaar (terwijl een van de ideeën achter bijvoorbeeld de vroege opsporing van risicofactoren juist was dat het een kostenbesparing oplevert, omdat het latere problemen voorkomt). Maar los van de financiële overwegingen: het werd voor steeds meer mensen (beleidsmakers, kritische denkers in de zorg en burgers) duidelijk dat de weg van steeds meer en zwaardere interventies niet tot de gewenste resultaten leidt. Volgens De Winter berusten veel van de wetenschappelijke aannames waarop de screening van risicofactoren voor jongeren zijn gebaseerd, op drijfzand. Een gevolg is dat veel interventies de mist in gaan. Tot slot voelen steeds meer burgers zich ongemakkelijk nu steeds meer mensen geconfronteerd worden met de preventieve surveillancestaat in ontwikkeling, bijvoorbeeld als er na de geboorte van hun kind een GGD-medewerker aanbelt die in het kader van de vroegsignalering vergaande vragen komt stellen over hun gezinssituatie.

🌱 Het zou in een aantal gevallen de wal kunnen zijn die het schip keert. Tot die wal hoort het ongemak dat ontstaat als er steeds meer kinderen met een 'rugzakje'

in de schoolklas zitten. Zijn de kinderen daar echt bij gebaat? Hebben kinderen in hun latere leven geen last van het etiket? Ook de twijfels over de ADHD-diagnose nemen toe gezien de epidemische vormen die deze stoornis lijkt aan te nemen. Ongemakkelijk is ook het voorschrijven van Ritalin. Beïnvloedt dit de leerprestaties niet? Wat doet het op de lange termijn met kinderen? Is het niet vreemd dat we jongeren tot 18 jaar op allerlei manieren ontmoedigen om alcohol te drinken vanwege mogelijke schade aan de hersenen, maar we wel kinderen in de basisschoolleeftijd deze amfetamine voorschrijven?

Beweging

Wat het concept versterkte, is dat ook in andere initiatieven de ideeën achter de pedagogische civil society herkenbaar waren. De afgelopen jaren zien we bijvoorbeeld een herwaardering van het vrijwilligerswerk. Sterk verwant met het idee van een pedagogische civil society is verder het programma *Signs of Safety*, een Australische methode die sterk de nadruk legt op sociale netwerken. Een ander voorbeeld is de Eigen Kracht-conferenties. Gezinnen die dreigen te verdrinken, krijgen de kans hun hulptroepen te organiseren. Ze organiseren dan met mensen van de organisatie Eigen Kracht een conferentie met familieleden en vrienden die ze nodig hebben om weer greep op hun leven te krijgen. Tijdens die conferentie maken de deelnemers afspraken over ieders verplichtingen. De eerste resultaten lijken veelbelovend. In

opdracht van de gemeente Amsterdam is bij honderd gezinnen gekeken wat de opbrengst is van Eigen Krachtconferenties (Schuurman en Mulder 2012). Bij 29 kinderen zou zijn voorkomen dat ze onder toezicht werden gesteld of is de ondertoezichtstelling opgeheven. Door de opgestelde plannen is het weer veilig voor de kinderen om zonder toezicht thuis te wonen. Bij 44 kinderen is een uithuisplaatsing voorkomen en bij 14 kinderen is de uithuisplaatsing teruggedraaid, die kinderen kunnen weer naar huis. In één geval behelsde het met het netwerk opgestelde plan een omgekeerde uithuisplaatsing: de kinderen konden thuis wonen en iemand uit het netwerk kwam bij hen wonen tot een van de ouders weer in staat was om voor ze te zorgen. In andere gevallen is de hoeveelheid zorg teruggedraaid. Kinderen die de hele week in crisisopvang zaten, konden in het weekend weer naar huis of naar mensen in het eigen netwerk. Het is nog te vroeg om de aanpak definitief tot een succes te verklaren. Daarvoor is meer onderzoek nodig.

Het minder mooie verhaal

Er is ook een minder mooi verhaal te vertellen. Er gaapt nog een kloof tussen de radicaliteit van de analyses en de projecten die ontstaan om de pedagogische civil society concreet vorm te geven. Dit maakt de benadering kwetsbaar. Al snel kwamen er reacties als: het kabinet wil blijkbaar alle problemen in de jeugdzorg oplossen

met omgetwijfeld goedbedoelde initiatieven als het inrichten van mamacafés.

🌱 Daar komt natuurlijk bij dat je niet kunt verwachten dat het deel van de zorgsector dat is bekritiseerd dit over zijn kant laat gaan. Een voorbeeld is de GGZ-sector. In de visie van Micha de Winter speelt deze sector een grote rol in de medicalisering in de jeugdzorg. Daartoe aangevoerd door ouders die gewapend met de informatie van internet geloven dat hun kind ADHD of een stoornis in het autistisch spectrum heeft. Omgekeerd voelt die sector zich miskend en vreest dat die bij de reorganisatie van de jeugdzorg (die inhoudt dat de GGZ onder de regie van de gemeente valt) het kind van de rekening wordt. Voor Robert Vermeiren, hoogleraar forensische kinderen jeugdpsychiatrie van het VUMC, was het in juni 2012 bijvoorbeeld aanleiding om op zijn blog (Vermeiren 2012) smalend naar het concept van de pedagogische civil society uit te halen. 'Problemen zijn voortaan op te lossen tijdens de pedagogische Tupperware party,' aldus Vermeiren. 'Dat in één gezin meerdere kinderen met heel erg verschillende problematiek kunnen wonen, of dat problemen maar al te vaak in gebroken gezinnen voorkomen waarbij ouders niet met elkaar weten om te gaan, of dat ouders zelf ook vaak kwetsbaar zijn, psychiatrische problemen hebben, dat is allemaal niet van belang. De pedagogische civil society zal voor dit alles een oplossing vinden. En het kind met een delier dat op de pediatrische intensive care ligt, de psychotische adolescent in acute crisis, het anorectische meisje dat om te overleven aan het infuus ligt, het zwakbegaafde autistische kind... zij zullen er de dupe van worden. Door de demedicalise-

ringsobsessie is er geen aandacht voor de kwaliteit en de veiligheid van hun zorg en voor hun rechtspositie.'*

🌱 Vreemd genoeg stonden de verdedigers van het concept soms tegenover degenen die hun medestanders zouden moeten worden. Dat gold bijvoorbeeld voor de discussie over het vrijwilligerswerk. Lucas Meijs interpreteerde bijvoorbeeld de pedagogische civil society in het eerder genoemde gesprek met Micha de Winter als een manier waarop overheid en professionals greep proberen te krijgen op vrijwillige inzet (Ten Haaf 2012).

🌱 De lastige positie waar de verdedigers van het concept dus in werden gedwongen is dat ze door critici in de hoek van het kabinet werden gezet, terwijl de pedagogische civil society toch ook moet worden gezien als kritiek op het beleid. Dus de afname van de polemische kracht gaat gelijk op met de formele acceptatie.

Alibi

Het wordt er dan niet eenvoudiger op als het kabinet besluit te korten op de jeugdzorg. Het concept van de pedagogische civil society kan dan door bestuurders worden gebruikt als alibi voor bezuinigingen. Decen-

* Vermeiren koppelt de pedagogische civil society aan de zwaarste gevallen in de jeugdpsychiatrie. Het zijn echter niet die zwaarste gevallen die verantwoordelijk zijn voor de grote groei van de jeugdzorg. De groei zit vooral in lichtere gevallen. Daar biedt de pedagogische civil society wel kansen.

tralisatie van de jeugdzorg naar de gemeente? Dan kan er een efficiencykorting worden ingeboekt! Burgers die vaker zelf de hand uitsteken? Mooi, dan kan er nog meer geld bespaard worden! Alsof de hervormingen en heroriëntatie niet ook om investeringen vragen. En alsof er dan niet voorbijgegaan wordt aan een problematische start. Ouders weten namelijk de CJG's (nog) niet te vinden. Misschien moet er iets anders worden bedacht. Wellicht staat of valt dat met de bereidheid daarin te investeren.

🌱 Het meteen inboeken van bezuinigingen doet denken aan het oude concept van de Zorgzame Samenleving. Dat was het CDA-idee om burgers (de mantelzorg) weer de ruimte te geven en het heette een antwoord te zijn op de verstatelijking van de zorg. Maar tijdens de eerste kabinetten-Lubbers leek het vooral een manier om een keiharde sanering in de welzijnssector te rechtvaardigen. De afgelopen jaren zagen we hoe de gedachte achter het passend onderwijs (dat kinderen met een handicap een plaats moeten krijgen in het reguliere onderwijs) door bezuinigingstaakstellingen werd ondergesneeuwd. En in het Verenigd Koninkrijk gebeurde onder de huidige conservatieve regering hetzelfde met het concept van de *Big Society* (dat veel trekken heeft van de pedagogische civil society). De Brit Phillip Blond, de filosoof van de *Big Society*, erkent in het interview in dit boekje dat het onmogelijk is om te voorkomen dat anderen met je ideeën aan de haal gaan. En in een ander interview vertelt André Rouvoet dat hij er als minister in het kabinet-Balkenende II bewust niet voor koos om bij de invoering van de CJG's een bezuiniging in te boeken,

maar dat het volgende kabinet dit bij de eerste de beste bezuinigingsronde dus wel deed.

Professionals en statusverlies

Onderdeel van het minder mooie verhaal is dat de benadering onder professionals (variërend van zorgverleners tot managers) omstreden is. Natuurlijk, er zijn er veel die het idee van harte ondersteunen. Zij geloven met hart en ziel in een werkwijze die hun cliënten niet afhankelijk maken en verwelkomen elk initiatief van burgers. Maar anderen voelen het als een aantasting van hun positie. Van hen wordt immers een heel andere rol gevraagd. Ze zijn niet langer de grote probleemoplossers die op basis van hun deskundigheid hun gezag kunnen doen gelden. Binnen het denken over de pedagogische civil society worden subtielere strategieën gevraagd. Het komt voor dat problemen zo ernstig zijn dat er meteen professionele hulp wordt ingeschakeld. Maar nog beter is het als ouders elkaar helpen. Dat is bijvoorbeeld gelukt bij het CJG in de Groningse wijk Beijum. Daar is een informele ontmoetingsplek georganiseerd waar ouders met elkaar over opvoedingsproblemen kunnen praten. 'We stellen ons dus niet expliciet als hulpverlening op,' vertelt Evalien Verschuren. 'Opvoedingsvragen en problemen komen indirect aan de orde.' Verschuren is in 2012 gekozen tot Sociaal Werker van het Jaar. Door de jury werd ze geprezen om haar toegankelijkheid. 'Ik ga inderdaad niet de deskundige uithangen,' zegt ze.

‘Meestal ga ik samen met de gasten iets praktisch doen. Maar er zijn collega’s die dat niet kunnen waarderen. Die hebben een houding van: wat bereik je nou eigenlijk? Zit je niet vooral gezellig koffie te drinken? Anderen zeggen: ik heb een HBO-opleiding gedaan, dan ga ik toch niet knutselen? Ik heb me dus vaak moeten verdedigen, uit moeten leggen dat dit echt werk is.’

🌿 Bovendien moet altijd de vraag gesteld worden wat de steun aan het concept inhoudt. Zijn zorgverleners en managers in de zorg altijd bereid en in staat de filosofie van de pedagogische civil society in praktijk te brengen? Geloven ze echt in de inzet van eigen kracht, in het belang van participatie en een gelijkwaardige verhouding tussen ouders, kinderen, jongeren en zorgverleners? Als we Justine Pardoën van Ouders Online bellen, vertelt ze dat het haar opvalt dat als er gepraat wordt over de inrichting van de CJG’s, de ambtenaren en zorgmanagers de mond vol hebben van de pedagogische civil society, maar dat woord en daad nogal verschillen. ‘Het valt me op dat er bij de inrichting van die CJG’s nooit aan ouders wordt gevraagd wat zij willen. De CJG’s hebben ook geen cliëntenraad.’ Termen als pedagogische civil society dreigen zo onderdeel worden van het alledaagse beleidslingo: mooie woorden zonder concrete betekenis.

🌿 Onderdeel van het minder mooie verhaal is dat de benadering weliswaar weerklank krijgt in de professionele en bestuurlijke wereld, maar daarbuiten de bijval tegenvalt. Op zich hoeft het geen probleem te zijn dat mensen de term pedagogische civil society niet kennen. Zolang ze de ideeën maar op een eigen concrete manier

vormgeven. Maar het komt weinig voor dat burgers zich laten gelden en een rol opeisen. Het blijft vaak bij kritiek op de jeugdzorg en ongemak over de ontwikkelingen.

Berichten van het front:

Born, Sittard

‘Nee, ik ben niet uit mezelf gaan meedoen,’ antwoordt de 19-jarige Ricardo Coumans. Hij is als jongere actief betrokken bij het project Respect in het Sittardse stadsdeel Born. Maar dat gebeurde pas nadat een jongerenwerker hem dat vroeg. Het doel van het project was duidelijk. Al jaren liepen de spanningen op. Tussen oudere en jongere buurtbewoners. Tussen de jongeren en de politie. En eigenlijk ook, onderhuids, tussen de ouderen en de politie. Want er werd nogal wat geklaagd over agenten die te weinig zouden doen om de overlast tegen te gaan. Coumans behoort nu tot de mensen die zorgen dat er onderling gepraat wordt. Gewoon door af te stappen op jongeren die rotzooi willen trappen. ‘Ik doe dat samen met hulpverleners. Als vrijwilligers doen we het met hen samen.’ Maar met de steun van de professionals kwam er wel een proces tussen de bewoners op gang. ‘Eerst leidde de groepsdwang ertoe dat er rotzooi werd getrapt. Nu gebeurt het juist niet.’ Zijn er nu dan geen problemen meer? ‘Het is echt veel rustiger hier in Born,’ aldus Coumans. ‘De inzet was hier om op het gebied van veiligheid te zorgen voor empowerment,’ vertelt Robert Kuipers, die als medewerker van het bureau Civix door de gemeente is ingeschakeld om het project van

de grond te krijgen. 'Zonder die empowerment lukt het nooit de veiligheid en leefbaarheid duurzaam te verbeteren. Repressief optreden werkt alleen op de korte termijn. Maar empowerment betekent niet dat burgers het alleen moeten oplossen.'

Resistente beleidspraktijken

De vraag is of zonder druk van onderop een einde komt aan de beleidspraktijken. Eerder schreven we over het risicodenken. Dit wekt de illusie dat we door middel van vroegsignalering incidenten zoals met Savanna kunnen uitbannen. Sluitende systemen moeten er komen. Hoewel de keerzijde ervan (dure systemen, bureaucratie, een dubieuze effectiviteit) steeds zichtbaarder wordt, blijft de politieke reflex bestaan. Gedwongen door een medialogica kunnen politici nauwelijks de neiging bedwingen het publiek op deze manier gerust te stellen. Meer in het algemeen bestaat er vanuit de overheid de druk om te reguleren, te protocolleren en te controleren. Dit staat op gespannen voet met het idee om burgers zo veel mogelijk zelf te laten doen. Een voorbeeld is het verhaal van de ouderparticipatierèche. Het idee is dat ouders onderling de kinderopvang regelen. Het past perfect in het ideaal van een pedagogische civil society. Helaas kwam Sara Heesterbeek, projectmedewerkster bij de stichting Opvang door Ouders voor Kinderen (stichting ook), met een somber verhaal. 'De ouderpar-

ticipatiecrèches bestaan al meer dan 40 jaar’, vertelt ze. ‘Maar het wordt ons steeds moeilijker gemaakt. We hebben te maken met angstpolitiek. Ik bedoel de angst om ouders dingen zelf uit te laten zoeken.’ De eisen die bijvoorbeeld de GGD stelt, worden steeds hoger opgeschroefd, legt ze uit. ‘Op zich begrijpelijk in een commerciële sector waarin geld verdiend moet worden door zorginstellingen en werknemers. Maar steeds vaker schiet het zijn doel voorbij in een context waarin onderling vertrouwen de basis is. Maar nog lastiger is dat wellicht vanaf juni 2013 vanuit Den Haag geëist wordt dat de ouders die “draaien” op de groep in het bezit moeten zijn van het diploma pedagogisch medewerker. Hebben ze dat niet, dan vervalt voor de ouders op de crèche de fiscale tegemoetkoming voor de kosten. Nu kent een ouderparticipatiecrèche een uurprijs van ongeveer een derde van de reguliere prijs, dus dat zal nog niet direct zorgen voor een acute leegloop. Maar het feit dat de crèches hiermee ook niet meer officieel geregistreerd zullen zijn, wat veel kersverse ouders toch suspect zullen vinden, zal het concept meer schaden.’

De kritieke fase voorbij

Is er dus sprake van een kentering? Er is erkenning voor het concept en er zijn voorzichtige stappen gezet. Maar nu bevindt de beweging in de richting van een pedagogische civil society zich in een kritieke fase. Vereenzelvi-

ging met het staande beleid dreigt. De kleine stappen worden door critici geridiculiseerd. En een beweging die de kracht van burgers wil mobiliseren is vooral bekend in een wereld van managers, bestuurders en hulpverleners. Bezuinigingen zijn enerzijds een stok achter de deur. Het dwingt om dingen anders te doen. Anderzijds moet je oppassen dat het nieuwe concept geen schaamlap wordt voor hard bezuinigen. Reden voor een feelgoodverhaal is er dus niet. In de bundel *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk* haalt Bart Eigeman (2012), wethouder in Den Bosch, de metafoor van de kloof aan. ‘Een kloof van zes meter overbrug je niet met twee sprongen van drie meter. Het stelsel moet dus in één keer om.’ We willen daarom aan het slot van dit essay een aantal aanbevelingen doen om voorbij die kritieke fase te komen:

🌱 De eerste opdracht is toch vooral bij het grote verhaal te blijven. In het begin van dit essay schreven we dat de pedagogische civil society probeert om wat normaal is ook weer de gewoonste zaak van de wereld te laten zijn. Alle kritiek op de pedagogische civil society komt vervolgens op hetzelfde neer: die beschrijft hoe het komt dat we dat regelmatig toch *niet* doen. Hoe komt het dat we minder snel een beroep op elkaar doen? Wat veroorzaakt de schroom van mensen om zich met de opvoeding van elkaars kinderen te bemoeien? Waarom corrigeren we ze niet? Dit alles gaat over een kwestie die zelfs nog fundamenteler is dan de opvoeding van kinderen: het gaat over de manier waarop we als mensen samen-

leven. Het kernbegrip is daarbij nabijheid. We leven in een gefragmenteerde wereld. Of misschien moeten we zeggen we leven in een verknipte wereld. We knippen de wereld op in stukken die weinig met elkaar te maken hebben. Zo verdwijnt al snel een sociale schil waarin mensen elkaar kennen en een oogje houden op elkaars kinderen. Ook de overheid knipt de werkelijkheid op in deelproblemen. De ene organisatie houdt zich bezig met schuldhulp, de andere met schoolverzuim. Maar vaak is er een verband tussen de schooluitval van de kinderen en de schulden van de ouders. Medicalisering past ook bij dit verknipte wereldbeeld. Het probleem wordt zowel opgelost als losgezongen uit de context. Het concept van de pedagogische civil society behelst dus een fundamentele maatschappijkritiek. We denken dat dit grote verhaal, mits herhaald en verdiept, zal (blijven) aanspreken. Dat is ook precies de kracht van *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding* (De Winter 2011). Met andere woorden: het vizier moet gericht blijven op de andere kant van de kloof.

🌱 Dit betekent dat het duidelijk moet zijn dat praktisch en radicaal hand in hand moeten gaan. Wie namelijk de ideeën over de pedagogische civil society op zich laat inwerken, realiseert zich dat de praktische implicaties vergaand zijn. Nogmaals in de woorden van toenmalig minister van Jeugd en Gezin André Rouvoet: het gaat niet om een organisatorische of bestuurlijke, maar om een inhoudelijke verschuiving. Om die te bewerkstelligen is bij hulpverleners een grote verandering in

beroepsattitude nodig. Maar het behoud van en het streven naar nabijheid heeft ook andere consequenties. Het stelt eisen aan de organisatie van de overheid. Het biedt ruimte aan cocreatie, participatie en eigen inzet. Het roept een halt toe aan de verzakelijking van de voorzieningen voor kinderen en jongeren. En wie zich realiseert dat nabijheid een voorwaarde is voor de pedagogische civil society gaat zelfs nog een stap verder: naar de analyse van het gat in de pedagogische infrastructuur. Als dat inderdaad het gevolg is van de scheiding tussen wonen en privé en werk, dan ontkom je niet aan een aanpak daarvan die consequenties heeft voor de sociale en ruimtelijke indeling van ons land. Dat betekent wellicht dat we onze steden en dorpen anders moeten inrichten, onze wijken anders moeten bouwen en een betere balans moeten vinden tussen werk en privéleven. De Nijmeegse wethouder Turgay Tankir heeft voorgesteld om mantelzorgers voorrang te geven bij de woningverdeling. Het is een gewaagd idee.

🌱 Radicaal betekent niet dat je geen kleine stappen kunt zetten. Zo ver willen we de metafoer van de kloof niet doortrekken. Juist met de kleine stappen kun je laten zien wat je kunt bereiken. In dit boekje plaatst Philip Blond tegenover de metafoer van de kloof die van het laaghangend fruit. Waarom zou je dat niet eerst plukken om te laten zien dat wat je beoogt meer is dan een mooie gedachte? Het helpt ook een scherper beeld te krijgen van welke praktijken wel werken en welke niet. Een van de dilemma's is bijvoorbeeld dat initiatieven van burgers zelden spontaan ontstaan. Het is dan ook onzin om

te denken dat als de overheid terugtreedt, maatschappelijke initiatieven de leemte vanzelf opvullen. De overheid schept vaak de voorwaarden voor burgers om met elkaar voor elkaar te zorgen. Zo ontstaat een nieuw politiek ideaal. Het ideaal van de verbindbare samenleving. Guido Walraven (2012) maakt in zijn bijdrage aan de bundel *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk* in navolging van Michael Woolcock dan ook een onderscheid tussen *bonding*, *bridging* en *linking*. De eerste twee termen komen van Robert Putnam. *Bonding* is samenbindend sociaal kapitaal van mensen die op elkaar lijken. *Bridging* is overbruggend sociaal kapitaal van mensen die niet op elkaar lijken. Beide vormen van sociaal kapitaal zijn horizontaal: het gaat om verbindingen tussen burgers. Maar binding tussen burgers verloopt eveneens via instellingen. Ouders ontmoeten elkaar op de school van hun kinderen. Dit noemt Walraven *linking*. Het is een verticale oriëntatie. Een andere opstelling van instellingen en professionals stimuleert dus een andere omgang tussen burgers.

🌱 Een terugtrekkende overheid is dus niet de oplossing. En vertrouwen in spontane initiatieven biedt geen soelaas. Wat spontaan lijkt, is vaak verbonden aan bestaande instituties en praktijken. Het zijn allemaal hybride constructies waarin een subtiel evenwicht moet worden gevonden tussen ruimte laten, stimuleren, financieren, randvoorwaarden organiseren en faciliteren.

🌱 Zeker niet op de laatste plaats is het belangrijk de steun te mobiliseren van de burgers om wie het alle-

maal te doen is. Alleen door druk van onderaf zal er iets veranderen. Flink opstoken mag, wat ons betreft. Met artikelen in de krant. Met sociale media. Maar vooral door te laten zien dat het anders kan. De ideeën zijn te belangrijk om alleen door professionals te laten bediscussieren.

ANDRÉ ROUVOET:
GEEN PERSOONLIJKE HOBBY

Normaal gesproken praat André Rouvoet niet in het openbaar over de beleidsterreinen die hem als minister van Jeugd en Gezin bezig hielden. De voormalig politicus wil de aandacht richten op zijn huidige werk: het voorzitterschap van Zorgverzekeraars Nederland. 'Maar als het over de pedagogische civil society gaat, wil ik een uitzondering maken,' zegt hij als we hem op zijn kantoor in Zeist spreken.

🌿 Rouvoet was de minister die het idee van de pedagogische civil society omarmde. Dat deed hij tijdens een toespraak die hij september 2009 op een bijeenkomst op de Vrije Universiteit hield. Hij vroeg zijn gehoor: 'Waarom leggen ouders en medeopvoeders de zorg voor hun kinderen steeds vaker bij professionals?' Hij vertelde geïnspireerd te zijn door het rapport *Investeren rondom kinderen* dat toen net twee weken eerder door de RMO en de RVZ was gepresenteerd (RMO/RVZ 2009). 'Het onderstreept het belang van het versterken van de eigen kracht van gezinnen en van de sociale netwerken die gezinnen omringen. Familie, vrienden, maar zeker ook andere (beroeps-) opvoeders kunnen elkaar helpen bij de oplossing, door onderling kennis en ervaringen uit te wisselen. Het sociale netwerk is de basis voor een krachtige samenleving, die uitgaat van maatschappelijke binding en onderlinge solidariteit.'

🌿 *En vanaf dat moment was de pedagogische civil society uitgangspunt van beleid?*

🌿 ‘Een jaar later presenteerden we als kabinet het viersiestuk *Perspectief Jeugd en Gezin*. Daarin stond dat het benutten en versterken van de eigen kracht van gezinnen voortaan het leidende principe in het jeugdbeleid zou zijn. Daaraan zijn natuurlijk verschillende aspecten verbonden. Maar zeker ook de ontwikkeling van het sociale netwerk rondom gezinnen. We besloten toen ook tot het programma “Vrijwillige inzet voor en door jeugd en gezin”. We trokken geld uit voor initiatieven die je onderdeel van de pedagogische civil society zou kunnen noemen.’

🌿 *Wanneer maakte u voor het eerst kennis met het concept?*

🌿 ‘Dat was tijdens de 100-dagen tournee die we in 2007, aan het begin van het kabinet-Balkenende IV, maakten. We wilden tijdens die tour in gesprek met de samenleving gaan. Toen sprak ik met heel veel mensen die op de een of andere manier met het jeugd- en gezinsbeleid te maken hadden. Een van die mensen was Micha de Winter. Ik weet niet of hij al de woorden pedagogische civil society in de mond nam, maar zijn filosofie was duidelijk.’

🌿 *Waarom vond de ChristenUnie het eigenlijk nodig dat er een minister voor Jeugd en Gezin kwam?*

🌿 ‘Wij vonden dat de politiek te weinig aandacht had voor de problemen van gezinnen en kinderen. Zeker onder Paars was het niet populair om over gezinsbeleid te praten. En in de dertien jaar dat ik woordvoerder jeugdbeleid was, is er bijvoorbeeld geen enkele keer een Kamerdebat over kindermishandeling gehouden. Het werd in het jaarlijkse debat over de begroting afgedaan,

terwijl uit de cijfers toch bleek dat het een gigantisch probleem was. Wij wilden de positie van gezinnen en kinderen versterken. Een apart programmaministerie was de kans om dat te realiseren door de samenhang in het beleid te vergroten. Ik denk dat je daar ongeveer acht jaar voor nodig hebt. Het blijft daarom jammer dat het programmaministerie onder de kabinetten-Rutte niet is voortgezet.’

🌿 *U wilde de positie van de gezinnen versterken, zegt u. Werd u daarbij ook al geïnspireerd door wat Hillary Clinton in haar boek uit 1996 *the village* noemde?*

🌿 ‘Om jullie de waarheid te zeggen heb ik me nooit zo aangesproken gevoeld door de uitspraak: “It takes a village to raise a child”. Ik vond dat daarin toch te weinig tot uitdrukking kwam dat opvoeding in de allereerste plaats een zaak van ouders is. Met het concept van de pedagogische civil society werd dat laatste sterker benadrukt. Dat het sociale netwerk er is om het gezin te versterken en te ondersteunen. Verder kwamen in de analyses over de pedagogische samenleving kwesties aan de orde waar we ons in Den Haag ook zorgen over maakten. Uit de jaarcijfers zagen we dat het aantal cliëntjes in de jeugdzorg snel toenam. Een kind dat zware psychische problemen heeft, moet natuurlijk intensieve zorg hebben. En een kind met een herseninfarct kun je niet zomaar door de omgeving of de huisarts laten opvangen. Maar als je een kind nodeloos naar de GGZ doorverwijst, creëer je nodeloos problemen.

🌿 Ik vond ook dat een beroep op de *village* te gemakkelijk allerlei overheidsinterventies in de gezinssituatie

legitimeerde. Bij het benadrukken van een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opvoeding ligt staatsopvoeding op de loer. Je moet daarom oppassen met verplichte opvoedcursussen. Ik ben ook een fervent tegenstander van een meldplicht voor hulpverleners als ze problemen in gezinnen signaleren. Met uithuisplaatsingen kun je beter ook voorzichtig zijn. Soms zijn die onvermijdelijk. Maar vaak is het beter te onderzoeken wat de sociale omgeving kan betekenen als het in een gezin uit de hand loopt.'

🌿 U zag een cruciale rol voor de Centra voor Jeugd en Gezin. Ook bij het realiseren van de pedagogische civil society. Zijn die CJG's wel geworden wat u ervan verwachtte?

🌿 'Door de bank genomen wel. Er wordt nu door sommige media net gedaan of de CJG's helemaal mislukt zijn en dat het bovendien een soort persoonlijke hobby van me is. Dat beeld is onjuist. De CJG's zijn bedoeld om de hulp beter op elkaar af te stemmen en dichterbij de burgers te brengen die er een beroep op doen. Die ideeën werden breed gedragen. En mislukt? Het enige wat in een aantal gemeenten niet goed loopt zijn de opvoedloketten. Mensen lopen daar niet zo makkelijk naar binnen. Je mag de CJG's en de pedagogische civil society overigens niet te veel aan elkaar koppelen. Bij dat laatste gaat het nadrukkelijk om een proces van onderop. Dat is een proces dat je vanuit de overheid hooguit kan ondersteunen en faciliteren.'

🌿 Inmiddels wordt er bezuinigd op de CJG's. Door de decentralisatie en het beroep op eigen kracht zou er geld bespaard kunnen worden. Zou u dat ook hebben gedaan?

🌿 'Ik moet heel eerlijk zijn: de financiële problemen waar het kabinet voor staat zijn gigantisch en ik kan niet met zekerheid zeggen welke afwegingen de doorslag zouden geven als ik zelf had moeten beslissen. Maar het is wel zo dat bij de vorming van de CJG's destijds bewust geen bezuinigingen zijn ingeboekt. Ik wilde eerst een paar jaar kijken hoe het liep. Dan kon je altijd alsnog besluiten dat het inderdaad voor minder geld kon. Want als je begint met afromen en het blijkt toch niet voor minder te kunnen, gaat dat ten koste van kinderen die toch al heel kwetsbaar zijn. Het is daarom goed dat het kabinet-Rutte wel heeft besloten de stelselwijziging door te zetten, maar jammer dat het daarbij een korting van 300 miljoen euro inboekte.'

PHILLIP BLOND:
NAAR EEN HOGERE CULTUUR
VAN ONDEROP

De Britse theoloog Phillip Blond proeft het woord op zijn tong. 'A *pedagogic civil society*?' Het is een nieuw begrip voor hem, maar hij herkent onmiddellijk de verwantschap met de *Big Society*. Blond geldt als ideeën-leverancier en ideoloog van de *Big Society*, het grote transformatieproject van de conservatieve regering van David Cameron. De opmars van Blond is begonnen met de publicatie in 2010 van zijn boek *Red Tory. How Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It*. Het klinkt paradoxaal. Een *Red Tory*, een rode conservatief? Blond gebruikt de paradox omdat hij zich keert tegen het conservatisme van Margaret Thatcher en haar opvolgers.

☘ Het spannende van het denken van Phillip Blond is dat hij linkse en rechtse kritiek bij elkaar brengt. Kritiek op het marktdenken, kritiek op de bureaucratische staat, kritiek op de cultuur van individualisering, kritiek op de consumptiemaatschappij, kritiek op het hedonisme, kritiek op de afzijdigheid en onverschilligheid, in zijn betoog valt het allemaal op zijn plaats. Blond pleit voor *associative citizenship*, voor verenigd burgerschap. Hij stelt dat als burgers zich verenigen om het lot in eigen hand te nemen, ze een alternatief kunnen bieden voor zowel de staat als de markt. Een belangrijke uitdrukking van dit streven is 'the right to challenge'. Het betekent dat burgers de overheidstaken in eigen beheer kunnen ne-

men als ze denken die taken beter of goedkoper te kunnen uitvoeren.

☘ In een vergelijking van het maatschappelijke debat over de *Big Society* in Groot-Brittannië en Nederland concluderen Evelien Tonkens en Imrat Verhoeven dat het debat in Groot-Brittannië meer politiek van aard is en in Nederland eerder moreel. In Groot-Brittannië gaat het om het versterken van de macht van de burgers, in Nederland is het eerder een moreel appel aan burgers om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Die meer politieke inzet is bij Blond duidelijk te herkennen als hij bespreekt wat zijn ideaal van verenigd burgerschap betekent voor het opvoeden van kinderen.

☘ Wat betekent het idee van de *Big Society* voor opvoedkwesties?

☘ 'Succes in het leven hangt in toenemende mate af van sociale netwerken. Sociaal effectieve ouders geven de vaardigheid om van die netwerken gebruik te maken door aan hun kinderen. Kinderen die opgroeien in gebroken gezinnen en disfunctionele netwerken staan daarom op een ongelooflijke achterstand. We hebben bovendien scholen die hun academische cultuur baseren op selectie en uitsluiting. Dat is des te pijnlijker om dat we een economie krijgen waarin alleen de geschoolden een kans maken. De staat is de afgelopen decennia niet in staat geweest om die armoede effectief te bestrijden.'

☘ Hoe moet het dan wel?

☘ 'We moeten gemeenschappen creëren die zichzelf organiseren. In de jaren dertig en veertig bestond er een

sterke arbeidscultuur die gericht was op verheffing. Het doel was om ook arbeiders toegang te geven tot onderwijs, kunst en cultuur. Het was een cultuur waarin mensen elkaar aanmoedigden om zich te ontwikkelen. Ik zie graag dat er opnieuw zo'n cultuur ontstaat. De echte taak voor mij is het creëren van een hogere cultuur van onderop.'

☘ *Wat is daar voor nodig?*

☘ 'Kinderen moeten positieve rolmodellen hebben. Als je iets niet kent, kun je er ook niet naar streven. Leergierigheid begint met het overslaan van een vonk. Zo kan een wil tot weten ontstaan. Kinderen uit achterstandswijken worden te vaak geconfronteerd met te lage verwachtingen. Te lage verwachtingen van hun omgeving. Te lage verwachtingen van hun leraren. Een mooi voorbeeld van hoe het anders kan is het scholennetwerk in Harlem in New York. Het onderwijs op zwarte scholen was gedaald tot een bedenkelijk niveau. Toen is men begonnen met een van-blok-tot-blokaanpak. Er werd niet alleen gekeken naar het onderwijs, maar ook naar de omgeving waarin geleerd moet worden. Hoe creëren we een stille plek waar kinderen kunnen leren? Wat voor verkeerde verleidingen zijn er op weg naar school? Zo'n holistische aanpak waarin naar alle aspecten van een probleem wordt gekeken kan nooit tot stand gebracht worden door de staat. Daar is een sterke civil society voor nodig. Of zoals jullie dat noemen: een pedagogische civil society.'

☘ *Hoe ontstaat deze betrokkenheid van burgers?*

☘ *Het right to challenge speelt daarin een cruciale rol.*

Burgers willen best meer doen, maar dan willen ze het wel voor het zeggen hebben. Ik ken voorbeelden van een netwerk van alleenstaande moeders die zich hebben verenigd en nu een machtige positie innemen in hun wijk. Zij hebben de beschikking gekregen over een budget dat vroeger werd besteed aan allerlei voorzieningen in de wijk. Zij regelen nu de beveiliging. In Birmingham zijn moeders eerst gaan surveilleren met de politie. Nu doen ze het zelf. Zo ontstaan normen die door de bewoners worden uitgedragen.

☘ *Dus als de staat zich terugtrekt, dan regelen burgers het zelf? Is het zo simpel?*

☘ 'Nee, wat we nodig hebben is een nieuwe rol van de staat. De staat moet een infrastructuur creëren die burgers kunnen gebruiken om zich te verenigen. Scholen kunnen de voorwaarden voor ouders scheppen om elkaar te ontmoeten. Ze kunnen naschoolse activiteiten organiseren. Ze kunnen fora opzetten waardoor het voor ouders gemakkelijk wordt om zich te bemoeien met de school en in contact te komen met andere ouders. Nu weten ouders vaak niet wat ze kunnen doen om meer greep te krijgen op het onderwijs.

☘ *Het helpt ook als de hulpverlening anders wordt georganiseerd. Als een gezin vijftien verschillende sociaal werkers over de vloer krijgt, werkt dat verlamdend. Ik pleit voor personalisme. Een disfunctioneel gezin moet eigenlijk maar met één persoon te maken krijgen. Mensen zijn holistisch, problemen hangen samen. Dus moeten die problemen ook in hun samenhang worden aangepakt.'*

🌿 *In Groot-Brittannië zijn uw ideeën gebruikt om grootscheepse bezuinigingen door te voeren. Is dat wat u voor ogen had?*

🌿 'Wie mijn ideeën alleen maar aangrijpt om de staat kleiner te maken, heeft de essentie niet begrepen. Maar je kunt nooit voorkomen dat mensen met je ideeën op de loop gaan. Het gaat mij niet om de omvang van de staat, maar om het karakter ervan. De staat moet veranderen, en een aanjager van innovatie worden in plaats van een aanjager van standaardisatie. Het streven om iedereen hetzelfde te behandelen creëert juist ongelijkheid. Verschillende mensen hebben verschillende dingen nodig. Mensen leven nu in gebroken omgevingen. De staat moet inzetten op het versterken van de civil society en van de veerkracht van burgers.

🌿 Ik wil het grote verhaal vertellen. Mensen durven pas te springen als ze een ideaalbeeld hebben van waar ze willen landen. Visie brengt mensen in beweging. Ik heb een grote visie, maar bescheiden middelen. Ik ben een aanhanger van de filosoof Burke. Ik geloof niet in revolutie. Ik geloof in kleine stappen. Begin met het plukken van het laaghangende fruit, maar houd altijd voor ogen waar je naar toe wilt. Je moet aansluiting vinden bij de hoop en de dromen van mensen. Dat kan ook gemakkelijk. Want elke ouder wil het beste voor zijn kind.'

MICHA DE WINTER:
EEN ALIBI VOOR BEZUINIGINGEN?
IK ZOU HET OMDRAAIEN!

'Er is inderdaad spanning tussen de radicale kritiek die vanuit de pedagogische civil society wordt geleverd enerzijds en de manier waarop we hebben willen laten zien hoe het anders kan anderzijds,' zegt Micha de Winter aan het begin van het gesprek. In het kader van het project 'Allemaal Opvoeders' zijn bijvoorbeeld mooie projecten ondersteund. Maar regelmatig pijnigden De Winter en zijn medewerkers op de Universiteit van Utrecht hun hersens met vragen als: leiden de projecten niet af van de radicale verandering in de jeugdzorg? Zijn de projecten een adequaat antwoord op de aantasting van de sociale schil rondom gezinnen? Vergeet je daardoor niet dat met het concept ook stevige kritiek geleverd wordt op aspecten van het kabinetsbeleid? En maken al die lieve projecten het hele pleidooi daarmee niet kwetsbaar? Critici schamperden al dat De Winter de problemen in de jeugdzorg blijkbaar denkt op te lossen met pedagogische tupperwareparty's en af en toe een mamacafé. De Winter: 'dat ridiculiseren is natuurlijk een verdedigingsstrategie van een kat in het nauw. 'Allemaal Opvoeders' was een project om de eigen kracht van burgers te mobiliseren. De ideeën en initiatieven kwamen van onderop. Dat is ook op grote schaal in de betreffende gemeenten gebeurd.'

🌿 *En van onderop kwamen dus alleen 'lieve projecten'?*

☘ ‘Het waren vooral projecten die om het organiseren van ontmoetingen draaiden. Wij vroegen ons af waar de initiatieven bleven die binnen de pedagogische civil society de strijd en confrontatie aangingen. Bijvoorbeeld hoe je omgaat met tegenstrijdige belangen van burgers. Een mooi voorbeeld waarin dat wel gebeurde was de case in de Sittardse wijk Born. Daar werd met het project “Respect” geprobeerd de verhoudingen tussen jongere en oudere buurtbewoners te verbeteren. Helaas bleef het bij die ene uitzondering. In dit boekje worden gelukkig nog een paar andere initiatieven opgesomd die duidelijk maken dat het bij het werken aan een pedagogische civil society niet om ontmoetingsprojecten alleen gaat.’

☘ *Want dat is zinloos?*

☘ ‘O nee, die projecten hebben hun nut bewezen. Ze hebben een heel vocabulaire geschapen en nieuwe praktijken opgeleverd die nu als voorbeeld kunnen dienen voor anderen om op verder te bouwen. Ik zie dat als het leggen van een vruchtbare bodem.

☘ Maar nogmaals: de gedachte dat het idee van een civil society radicaal is en je dit dus ook zichtbaar moet maken, spreekt me erg aan. Je hebt naast ontmoetingsprojecten ook confrontaties nodig. Ik denk dat die er nu aan zitten te komen. Ook omdat wat wij ontmoetingsprojecten noemen, in een net iets andere context een heel polemische betekenis kan krijgen. Er komen straks ongetwijfeld koppen in *De Telegraaf* of een andere krant waarin staat dat gemeente x van mening was dat multi-probleemgezin y van de ondergang kon worden gered

door het organiseren van een tupperware- of tea-party. Of wellicht zelfs wordt ergens een burgemeester rechtstreeks verantwoordelijk gesteld voor de dood van een kind, omdat een Eigen Kracht-conferentie werd georganiseerd, die achteraf niet voldoende bleek om dat drama te voorkomen.'

☘ *Wat vindt u van de kritiek dat concepten als eigen kracht en pedagogische civil society bestaande verschillen vergroten? Omdat het de mensen met een groot sociaal kapitaal zijn die het beste in staat zijn die eigen kracht te organiseren?*

☘ 'Als je niet goed genoeg oppast, krijgen de mensen die dat zeggen gelijk. "Eigen kracht" is een begrip dat in principe heel goed binnen het neoliberale gedachtegoed zou kunnen passen, waarin in feite geldt dat ieder mens zijn eigen boontjes moet doppen. De consequentie is dan dat de overheid zich eigenlijk helemaal niet met sociaal beleid hoeft of zelfs behoort te bemoeien. Eigen kracht kan echter ook vanuit een ander politiek-filosofisch perspectief worden opgevat, namelijk dat van "empowerment". In dat begrip schuilt veel meer een betekenis van emancipatie en verheffing, ofwel "positieve vrijheid", zoals Isaiah Berlin dat omschrijft. Dat mensen bereid en in staat zijn om gemeenschappelijk te strijden voor de manier waarop ze hun leven vorm willen geven. Kortom: eigen kracht als liberaal begrip komt voort uit een versterkte individualisering en verkleint solidariteit. Eigen kracht in de betekenis van empowerment gaat juist om het versterken van solidariteit en positieve vrijheid. Vanwege die ambivalentie heb ik dan ook nooit gehouden van de begrippen Eigen kracht en Ei-

gen kracht-conferenties; ik zou de voorkeur geven aan iets als "Samen sterk-conferenties"'

☘ *Een ander punt van kritiek is dat het vooral de professionals zijn die over de pedagogische civil society praten. Staat of valt het succes daarvan niet juist met een beweging van burgers, ouders en jongeren?*

☘ 'Het begrip civil society betekent op zichzelf al dat het om de beweging van ouders, jongeren en betrokken anderen zou moeten gaan. We moeten ons daarbij wel realiseren dat die civil society door een groot aantal ontwikkelingen ernstig is ondergraven. Denk aan de entree van de markt in de publieke sector, zoals in het onderwijs, de kinderopvang en de zorg en allerlei aspecten van overheidsbeleid. Denk aan de risico- en veiligheidsmanie die de overheid en samenleving heeft bevangen, wat weer leidt tot een beleid waarin burgers systematisch van hun burgerlijke taken worden ontheven. Er worden bijvoorbeeld meldpunten jongerenoverlast ingesteld, in plaats van dat burgers aangemoedigd worden problemen zelf op te lossen. Vaak gebeurt dat nog op verzoek van die burgers zelf ook. Ik zou het dus inderdaad mooi vinden als er van onderop bewegingen ontstaan van burgers die de ruimte opeisen om zelf te handelen. Soms gebeurt dat een beetje, zoals door de moeders die zich verenigen in de strijd tegen comazupen en steeds latere horecasluitingstijden.'

☘ *Wie ziet u als bondgenoten?*

☘ 'Ik merk zelf heel veel steun bij professionals uit de frontlinie, zoals onderwijzers, wijkverpleegkundigen, kinder- en jongerenwerk, kortom de sociale professio-

nals. De beweging krijgt ook steeds meer steun van ouders. Niet in de laatste plaats allochtone ouders. Tot slot zie ik dat de ambtenaren en wethouders die zich in gemeenten met het jeugd- en jongerenwerk bezighouden heel positief tegenover het concept van een pedagogische civil society staan.’

🌱 *Bent u niet bang dat uw ideeën als alibi voor bezuinigingen worden gebruikt?*

🌱 ‘Die ideeën zijn veel ouder dan de huidige bezuinigingen en worden ook heel anders beargumenteerd. Maar ik zal niet ontkennen dat ze nu in de maalstroom van de enorme financiële krimp die ons te wachten staat terecht komen. Ongetwijfeld zullen de ideeën dan als legitimatie voor bezuinigingen worden gebruikt. Dat soort processen zijn al heel vaak vertoond. Maar is dat dan een reden om geen halt toe te roepen aan overbodige en vaak schadelijke etikettering en problematisering? Is dat een reden om te stoppen met het versterken van de wederkerige betrokkenheid van ouders, scholen en kindercentra? Is dat een reden om te stoppen met Vreedzame Wijken waarin jongerenparticipatie daadwerkelijk gestalte krijgt? Versterken van de gemeenschappelijke kracht van burgers is een essentiële maatschappelijke waarde op zichzelf. Misschien moet je het wel omkeren en de vraag stellen: kunnen we de bezuinigingen niet als alibi gebruiken voor het mobiliseren van gemeenschappelijke krachten van burgers, ouders, jongeren, onderwijzers, leidsters, enzovoort?’

🌱 *Is uw ideaal niet ten diepste een pleidooi voor het herstel van het aloude opbouwwerk?*

🌱 ‘Dat is een leuke! Als ik mijn verhaal houd, is de reactie inderdaad regelmatig dat het lijkt alsof ik de opbouwwerkers weer van stal haal. Ik erken dan volmondig dat dit een deel van het verhaal is. Wanneer mensen als Phillip Blond en Guido Walraven over het belang van *community organizers* praten, bedoelen ze ook precies dat. Je kunt niet verwachten dat mensen zich in alle omstandigheden aan hun eigen haren uit het moeras weten te trekken. Die hebben gemoderniseerde opbouwwerkers nodig.’

🌱 *Waarom spreekt u van pedagogische civil society? Is dat dan iets anders dan het begrip village, dat voor 2009 regelmatig door de RMO werd gebruikt?*

🌱 ‘De pedagogische civil society staat in mijn ogen veel meer voor actie, participatie, emancipatie, gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en nabijheid. *Village* kan dat ook betekenen, maar duidt toch meer op kleinschaligheid en menselijke maat – waar ik trouwens vóór ben! – en heeft natuurlijk een sterke “terug in de tijd”-klank.’

🌱 *Moet je er niet voor oppassen dat de noodzakelijke vormen van intensieve zorg en daarbij behorende specialismen worden gediskwalificeerd?*

🌱 ‘Ik zou dat zelf nooit doen. De kinderpsychiater, de jeugd-GGZ en aanverwante specialismen moeten alleen wel onder ogen zien dat er iets fundamenteel is misgegaan in de leefwereld van gezinnen en dat zij daarin een rol spelen. Ook zij zullen erbij moeten stilstaan dat de hulpvraag explodeert. Dat betekent niet dat we de specialistische expertise moeten diskwalificeren. In tegen-

deel. We moeten die alleen ook op een andere manier benutten. De expertise kun je namelijk ook zo gebruiken dat juist minder mensen specialistische zorg nodig hebben. Het is dan een kwestie van professioneel vakmanschap om ouders, de omgeving en zorgverleners in de eerste lijn in staat te stellen beter met opvoedingsvragen en opvoedingsproblemen om te gaan. En ja, natuurlijk zijn en blijven er altijd kinderen die specialistische zorg nodig hebben. Maar kennen jullie iemand die dat ontkent? Ik in elk geval niet.'

LITERATUUR

- Brink, van den, G. (2012). Zeer bedankt, heel fijn dat u dit doet. In: H. Jumelet en J. Wenink (red.), *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP, p. 36–45.
- Clinton, H. (1996). *It Takes a Village. And Other Lessons Children Teach Us*. New York: Simon & Schuster.
- Dole, R. (1996). *Presidential Election Concession Speech*. Toespraak bij de conventie van de Republikeinse partij. San Diego, 15 augustus 1996.
- Eigeman, B. (2012). Garnituur of hoofdgerecht. Vruchten van passie smaken naar meer. In: H. Jumelet en J. Wenink (red.), *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP, p. 72–78.
- Haaft, G. ten (2012). De pedagogische civil society is volkomen vanzelfsprekend. In: *Inzet*, nr. 8, juni 2012.
- Hermanns, J. (2009). *Het opvoeden verleerd*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op de Kohnstammleerstoel aan de Universiteit van Amsterdam op dinsdag 9 juni 2009. Amsterdam: Vossiuspers uva.
- Klein, van der, M. (2012). Genoeg geflirt met de burger, nu werken aan de relaties met vrijwilligersorganisaties! In: H. Jumelet en J. Wenink (red.), *Zorg voor*

- onzelf? *Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP, p. 36–45.
- RMO (2001). *Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- RMO (2008). *Tussen flaneren en schofferen. Een constructieve aanpak van het fenomeen hangjongeren*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- RMO (2012). *Ontzorgen en normaliseren. Naar een sterke eerstelijns gezondheidszorg*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- RMO/RVZ (2008). *Versterking voor Gezinnen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling / Raad voor de Volksgezondheid & Zorg.
- RMO/RVZ (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling / Raad voor de Volksgezondheid & Zorg.
- Rouvoet, A. (2009). *Aanzien jeugdzorg zal ingrijpend veranderen*. Toespraak aan de Vrije Universiteit Amsterdam op 30 september 2009.
- Schuurman, M. en C. Mulder (2012). *Besparingen door Eigen Kracht-conferenties in de stadsregio Amsterdam*. Nieuwegein/Ermelo: Kalliope Consult/Antropol.
- TK (2009/2010). *Kabinetsvisie Perspectief voor Jeugd en Gezin*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/2010, 32202, nr. 4.
- Vermeiren, R. (2012). *Transitie Jeugdzorg: brug naar kansen of tunnelvisie?*
www.artsennet.nl (Robert Vermeiren)

- Walraven, G. (2012). *Hoe verder na de ‘pedagogische civil society’?* In: H. Jumelet en J. Wenink (red.), *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP, p. 46–56.
- Winter, M. de (2008). *Het moderne van kindermishandeling*. In: W. Koops, B. Levering en M. de Winter (red.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van de opvoeding*. Amsterdam: SWP, p. 150–164.
- Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.

OVER DE AUTEURS

Pieter Hilhorst was tot voor kort columnist bij *de Volkskrant*, VARA-ombudsman en veelgevraagd presentator. Sinds november 2012 is hij wethouder Financiën, Onderwijs en Jeugd in de gemeente Amsterdam.

Michiel Zonneveld is freelance journalist, columnist en schrijver. Hij publiceerde een tiental boeken, o.a. *Afrekenen met Peper* (met Bas Soetenhorst). In 2002 won hij de Anne Vondelingprijs voor de politieke journalistiek voor zijn columns in *Vrij Nederland*.

De auteurs hebben het essay afgerond op 21 november 2012.

COLOFON

De gewoonste zaak van de wereld werd in opdracht van de RMO gezet uit de TEFF Collis.

Het boekje is gedrukt op 120 grams Biotop van Bührmann Ubbens. Voor band en schutbladen werd PAPVR 300 van Winter gebruikt.

Drukkerij Zalsman te Zwolle heeft het drukwerk verzorgd, waarna het boekje is afgewerkt door Boekbinderij Abbringh te Groningen. Ontwerp en boekverzorging waren in handen van Christoph Noordzij.

© 2013 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Postbus 16139

2500 BC Den Haag

Telefoon: 070 340 52 94

Fax: 070 340 70 44

www.adviesorgaan-rmo.nl

rmo@adviesorgaan-rmo.nl

